HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

T. V

STUDIA NAD DZIEJAMI WSI

FUNDACJA „DZIEDZICTWO”

HISTORIA I KULTURA ZIEMI SŁAWIEŃSKIEJ

TOM V

STUDIA NAD DZIEJAMI WSI

Redakcja:

WŁODZIMIERZ RĄCZKOWSKI
JAN SROKA

SŁAWNO 2006

ABSTRACT: Włodzimierz Rączkowski, Jan Sroka (eds), *Historia i kultura Ziemi Sławieńskiej*, t. 5: *Studia nad dziejami wsi* [History and Culture of the Sławno region, vol. 5: Studies in history of villages]. Fundacja „Dziedzictwo", Sławno 2006, pp. 401, figs 121, tables 9. ISBN: 83-924286-5-X. Polish & German texts with German & Polish summaries.

These are studies of history of several villages of the Sławno Land (Pomerania, Poland). Papers refer to history of places which is virtually unknown for most of Polish current citizens. Authors represent variety of approaches to historical studies – from detailed enquiry of existing archives to individual, emotional "time trips" into the past. Thanks to it we got colourful images of local histories. These paper may allow people living in those places, villages better understanding the surrounded world, landscapes etc.

© Copyright by Włodzimierz Rączkowski, Jan Sroka 2006
© Copyright by Authors

Na okładce: Rudolf Hardow, *Chałupa dymna w Rusinowie*, rysunek tuszem, 1914
Rudolf Hardow, *Rauchhaus in Rützenhagen*, Zeichnung Tusche, 1914

Fot. *Bartosz Arszyński*

Tłumaczenia na język niemiecki: *Brygida Jerzewska*

Redaktor: *Katarzyna Muzia*

Skład i łamanie: *Eugeniusz Strykowski*

Publikację wydano przy finansowym wsparciu Urzędu Gminy w Postominie

Wydawca/Herausgeber: Fundacja „Dziedzictwo", 76-100 Sławno, ul. A. Cieszkowskiego 2
Wydawnictwo „Margraf" Sławno, e-mail: margraf1@interia.pl

ISBN: 83-924286-5-X

Druk/Druck: BOXPOL, 76-200 Słupsk, ul. Wiejska 24, e-mail: boxpol@post.pl

Spis treści

Jan Sroka (Sławno), Włodzimierz Rączkowski (Poznań), *Z dziejów wsi Ziemi Sławieńskiej – w stronę historii lokalnej* 7

Zbigniew Galek (Postomino), *Przyjazna Ziemia Postomińska – przedmowa* 15

Margret Ott (Mönchengladbach), *Die Geschichte des Zeitungswesens im Kreis Schlawe* 17

Andrzej Chludziński (Pruszcz Gdański), *Nazwy mieszkańców gminy Postomino w Liber beneficiorum Domus Corone Marie prope Rugenwold* (*1406–1528*) . . 33

Jolanta Poprawska (Sodupe), *Dzierżęcin – wiekowe dziedzictwo rodu Vanselow* . . 57

Adam Drapała (Rusinowo), *Jarosławiec – od wioski rybackiej do kurortu* 67

Zbigniew Mielczarski (Sławno), *Karsino – niewielka wieś, ale duża wielkością swoich mieszkańców* 107

Zbigniew Mielczarski (Sławno), *Korlino – w cieniu tajemniczego klasztoru i zakonnych habitów* 121

Paweł Jędruszczak (Sławno), *Z dziejów wsi Królewo* 139

Margareta Sadowska (Sławno), *Zachowane wartości kulturowe wsi Marszewo bazą jej rozwoju* 147

Gerlinde Sirker-Wicklaus (Bergheim), Schule und Gesellschaft im Marsower Kirchspiel im 19. Jahrhundert 159

Helmut Kräft (Marburg), *Wspomnienia duszpasterza z Mazowa* (*Meitzow*), *powiat Sławno* 205

Michał Adam Kuc (Darłowo), *Z dziejów wsi Pieńkowo i Pieńkówko do roku 1945* . . 209

Margareta Sadowska (Sławno), *Z historii wsi Pieszcz* 219

Tomasz Drzazga (Lipnica), *Z dziejów wsi Rusinowo. Historia niemieckich osadników* 231

Uwe Parpart (Willingshausen), *Von der Schwalm nach Ristow: auf Spurensuche und Spurensicherung Motive, Erfahrungen, Erkenntnisse* 285

Jadwiga Kowalczyk-Kontowska (Szczecinek), Konstanty Kontowski (Darłowo), *Staniewice – historia i współczesność* 307

Constanze Krause (Berlin), *Die Pfälzer Kolonisation im Allgemeinen sowie die Pfälzer Kolonistendörfer Wilhelmine* (*Wilkowice*) *und Coccejendorf* (*Radosław Sławieński*) *und deren archivische Überlieferung im Geheimen Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz* 327

Margareta Sadowska (Sławno), *Czasy świetności a złowróżbna legenda – rzecz o wsi Złakowo* 367

Indeks osób 377

Indeks rzeczowy i nazw geograficznych 393

Lista adresowa Autorów 399

Z dziejów wsi Królewo

PAWEŁ JĘDRUSZCZAK (SŁAWNO)

1. Wprowadzenie

Wieś Królewo położona jest 16 km na północ od Sławna i około 5 km na południe od brzegu Morza Bałtyckiego. Na północy zabudowania dochodzą do jeziora Wicko (1114 ha). Jest ono naturalnie podzielone przez leżący pod powierzchnią wody wał ziemny na dwa akweny – Małe Jezioro na zachodzie i Duże Jezioro na wschodzie. W 1936 roku Duże Jezioro należało wraz z obszarem o powierzchni 850 ha do majątku Królewo, 187 ha do Wicka i po 191 ha do Górska i Złakowa. Od wschodu Królewo sąsiaduje z miejscowościami Górsko i Marszewo, od zachodu z Łąckiem i Korlinem, a od południa z Pieńkowem.

Miejscowość położona jest na wysokości 5–12 m n.p.m. i jest rozciągnięta wzdłuż drogi Ustka–Jarosławiec na długości około jednego kilometra. Wieś leży na terenie lekko pofalowanym w południowej i wschodniej części, w zachodniej zaś rozciągają się niskie tereny podmokłe (por. Florek 2004). W obniżeniu w południowej części wsi Królewo płynie Młyński Potok. Wpada on do Potoku Klasztornego, łącząc w ten sposób jeziora Wicko i Marszewo. Potok Klasztorny płynie z południa na północ podmokłą doliną między Królewem i Korlinem.

2. Historia

Opisanie historii powstania wsi jest skomplikowane ze względu na znikomą ilość materiałów historycznych. Należy przypuszczać, że Królewo ma słowiańskie korzenie. Ustalenie pierwotnego układu wsi jest jednak dość trudne. Prawdopodobnie był to układ owalnicowy, na co wskazują pewne elementy współczesnego planu i mapy historyczne (Szulc 1988; Kiełczewska-Zaleska 1976: 79). Słowiańskie pochodzenie

sugerować może także nazwa miejscowości, która na przestrzeni wieków zmieniała się: Crolow, Krolowe, Crolowe, Crolo, Krulow, Crolow (por. Chludziński 2004). Nazwę wsi można tłumaczyć jako dobra królewskie.

W dokumencie z roku 1312 zapisano po raz pierwszy Królewo wśród 29 miejscowości, które były zobowiązane do utrzymania umocnień brzegowych rzeki *Lütow* (łączącej jezioro Kopań z rzeką Wieprzą). Jako właściciela Królewa wymieniono po raz pierwszy w roku 1342 Hermanna Smorre, po czym majątek stał się lennem Kleistów. W dalszym czasie Królewo należało m.in. do rodów: von Zitzewitz, von Manteuffel, von Budritzki, von Nassmer, von Münchow, którzy mieli tu siedzibę rycerską (prawdopodobnie podzieloną na dwa folwarki).

Według aktu wystawionego w Darłowie w 1490 roku połowę wsi Królewo przekazano za 1100 dobrych, starych, o pełnej wartości reńskich guldenów Piotrowi Joachimowi Casprowi Zitzewitz z Niepoględzia, Motarzyna i Budowa, a oni (Zitzewitzowie) za taką samą sumę sprzedali posiadłość radcy książęcemu Jürgenowi Kleist z Sianowa i Dubberow. Następnie majątek stał się lennem księcia Bogusława. Połowa tego majątku została zastawiona przez Christopha Heinricha von Kleista w 1683 Rüdegerowi von Manteuffel, a druga połowa przez Georga von Kleista w 1689 roku Ernstowi Bogusławowi von Budritzki. Później wieś miała różnych właścicieli. Wreszcie, 20 września 1719 roku Ernest Siegmunt z Nacmierza odstąpił swoją część Barbarze Katarzynie von Münchow, wdowie po staroście Reimerze von Manteuffel (Herzberg 1989).

W zapisie L.W. Brüggemanna (1784: 874):

> Królewo oddziela od Bałtyku jezioro Wicko nazwane również „królewskim jeziorem". W miejscowości znajduje się kaplica należąca do darłowskiego synodu, która jest filią parafii w Łącku. Wieś otacza las z drzewostanem dębowym, bukowym, sosnowym i olchowym.

W związku z polityką Wilhelma II, mającą na celu wzmocnienie gospodarki rolnej, majątek Królewo dofinansowano w latach 1773 i 1776 kwotą 5050 talarów. W konsekwencji wzrosły dochody – ogólnie w wysokości 386 talarów, 17 groszy i 5 fenigów. Od tego należało zapłacić podatek roczny w wysokości 96 talarów i 6 groszy. Pomoc finansowa niewiele pomogła i majątek ponownie popadł w kłopoty finansowe. W związku z tym 17 grudnia 1790 roku przekazano go kapitanowi Kasprowi von Kleist z Żegocina, który przedstawił najbardziej atrakcyjna ofertę.

W roku 1784 Królewo posiadało (według zapisów superintendenta Stoessela z Darłowa): dwa folwarki, jeden młyn wodny, ośmiu pełnych chłopów, trzech półchłopów, jednego ćwierćchłopa, jedną karczmę, jedną kuźnię, szkołę, 30 gospodarstw domowych, a nawet istniejącą od 1612

roku kaplicę. Kaplica była filią kościoła w Łącku i była obsługiwana przez kaznodzieję i nauczyciela z Łącka.

W roku 1821 nastąpiła regulacja stosunków na podstawie edyktu królewskiego z 14 września 1811 roku, który normował prawo chłopów do własności uprawianej przez nich do tej pory ziemi. Gospodarstwa niedziedziczne miały przejść na podległą własność chłopską z równoczesnym zniesieniem pańszczyzny, za co chłop miał dać dziedzicowi połowę lub 1/3 gruntu. W rzeczywistości edykt stwarzał dla większości chłopów możliwość nabycia ziemi i likwidacji pańszczyzny, ale dziedzic musiał otrzymać w zamian odszkodowanie w wysokości 1/3 wartości gruntu, jeżeli chłop był dziedzicznym użytkownikiem ziemi, lub 1/2, jeżeli takiego prawa nie posiadał. Odszkodowanie chłopi mogli wpłacić w gotówce, w naturze (w zbożu) albo w ziemi. Właściciel zachował także część swoich praw zwierzchnich nad wsią, na przykład prawo polowania na chłopskich gruntach, władzę sądowniczą i policyjną nad wsią. Przechodzenie gospodarstw chłopskich na własność miała się odbywać przy obopólnej zgodzie właściciela i poddanego. W wypadku kiedy zainteresowane strony nie mogły dojść do zgody, przewidywano interwencję władz. Takie postawienie sprawy wywołało ponownie wiele konfliktów i komplikacji. Panowie z reguły nie mogli dojść do porozumienia z wieśniakami. W rezultacie wyłączono z regulacji gospodarstwa mniejsze i te, które powstały niedawno. Chłopów wyrzucano z ziemi, a tę przyłączano do wielkich majątków właścicieli ziemskich.

W tym czasie w Królewie znajdowało się: sześć samodzielnych gospodarstw rolnych (siódme zostało przyłączone do majątku w 1815 roku), pięć gospodarstw dzierżawiono, cztery własnościowe domy, młyn wodny, wiatrak, kuźnia, trzy domy pańskie z siedmioma izbami, dwa domy pasterskie, kościół i szkoła (Herzberg 1989).

Ponadto do Królewa należały położony na północy Wrendenhagen i folwark Królewko leżący na południu od wsi, wzniesiony za pieniądze melioracyjne. Mieszkało tam trzech osadników: Friedrich Moews, Peter Groth, Chrystian Prübe. Dwa z tych nazwisk (Prübe, Groth) występowały jeszcze w latach 30. XX wieku.

W tym czasie majątek był w posiadaniu majora Karla Ludwika von Kleist, który go odziedziczył w 1810 roku po swoim ojcu kapitanie Karlu Kasprze von Kleist. Został on sprzedany w 1827 roku urzędnikowi Ernstowi Kratz, który z kolei odsprzedał go w 1842 roku Krügerowi. Gdy Krüger w 1845 roku sprzedał większą połać roli, na skraju jego posiadłości powstała kolonia Siodłowo (*Scheidelberg*; gwarowo zwany *Scheideberg*). Później być może jako nowa kolonia doszło jeszcze Chemkowo (*Meggenkathen*), położone 2,5 km na południowy wschód od Królewa. Przed wojną były tam dwa gospodarstwa chłopskie liczące po 20 ha każde (Herzberg 1989).

Z rąk Krügera Królewo przeszło w posiadanie szambelana Juliusza von Puttkamera ze Złakowa. Następnie 1 października 1892 majątek ten przeszedł w posiadanie syna junkra Günthera von Puttkamera i wreszcie Złakowo wraz z majątkiem Królewo sprzedano 1 kwietnia 1910 roku hrabiemu von Zitzewitz. Główną siedzibą majątku było Złakowo, Królewo zaś było zarządzane przez inspektora. W 1936 roku majątek kupiła Pomorska Spółka Krajowa, a zarządcą z jej ramienia był Zimmer (Herzberg 1989).

8 marca 1945 roku wkroczyła do Królewa Armia Czerwona. Do 1 stycznia 1947 roku w dworze mieściła się siedziba radzieckiej komendantury. Wówczas to majątek przejęły władze polskie. Do lata 1947 roku ludność niemiecką przesiedlono do Turyngii.

3. Szkolnictwo

Dla pełnego obrazu historycznego miejscowości należy również podać wzmiankę o sytuacji szkolnictwa. Początków szkoły w Królewie nie można dokładnie określić, ale powołano ją jeszcze w XVIII wieku (por. Wesołowska 2004). Jest prawdopodobne, że jakaś osoba, która cieszyła się w miejscowości uznaniem i dysponowała pewnymi wiadomościami, spotykała się w mieszkaniu z dziećmi i uczyła je czytać, pisać oraz liczyć. Te dobrowolne spotkania można by określić jako zalążki szkoły. Około roku 1800 pojawia się wzmianka o właścicielu Scheiwe, którego wymienia się jako utrzymującego szkołę. W roku 1809 szkoła otrzymała swój własny lokal. Właściciele majątku przeznaczyli część budynku i urządzili w jednej izbie klasę, a w drugiej mieszkanie dla nauczyciela. Miał on także do dyspozycji ogród, pole i łąkę oraz wolność wypasu. Była to posada jak na ówczesne stosunki całkiem dobra.

Od 1809 do 1821 roku szkołę prowadził Burow, mając dodatkowe zajęcie jako krawiec. Za jego czasów rozebrano dom pasterski i w tym samym miejscu zbudowano budynek szkolny (klasa, pokój mieszkalny, kuchnia, komórka), który w 1842 roku poszerzono o dobudówkę i przebudowano (późniejsza szkoła pochodziła z 1875 roku – Tabl. I: A). Jako następcę Burowa wymienia się Martina Traborga (od 1821 do 1858 roku). Szkolnictwo w ówczesnym czasie odbiegało mocno od przyjętych dzisiaj norm. W notatce 1842 roku odnotowano, że w Królewie urządzono tzw. szkołę letnią: w niedzielę od godz. 13.00 do 16.00, w poniedziałek od 8.00 do 12.00, dla dużych i małych dzieci, w czwartek i piątek od 12.00 do 14.00 dla dużych dzieci, a od 14.00 do 15.00 dla małych. I tylko sobota była dniem wolnym od nauki.

Pierwszym przepisowo wykształconym w seminarium nauczycielskim nauczycielem był August Buchweitz (1858–1902), pierwszą nauczycielką robót ręcznych Augusta Barz (1876–1885). W latach 1886–1892 do szkoły uczęszczały również dzieci z Wicka. Latem musiały one codziennie przychodzić do Królewa, a zimą dwa dni w tygodniu nauczał je w Wicku nauczyciel z Królewa. Po Buchweitzu następcami byli (Scharnofske 1933): Ferdynand Pagel z Wicka (1902–1910), Wilhelm Sell (1910), Ernest Loose (1910–1925) i Otto Zimmermann (1926–1933).

4. Gospodarka

Przez długi czas z powodu swojego położenia na uboczu Królewo było miejscowością mało znaną – aż do czasu, gdy w roku 1905 zbudowano szosę Ustka–Darłowo. Przyniosło to istotne zmiany. Połączenie kolejowe linią Sławno–Ustka było dostępne dzięki stacji Marszewo. Ruch towarowy do i z majątku Królewo odbywał się przez stację w Postominie.

Grunty wsi Królewo posiadały na ogół dobrą klasę, lepszą w dolinie potoku, gorszą na wzniesieniach pagórków. Majątek zajmował w 1939 roku 575 ha (bez jeziora), co stanowiło 70% ogólnej powierzchni wsi, zagrody chłopskie – około 230 ha, z czego cztery miały ponad 20 ha, cztery gospodarstwa mieściły się w przedziale od 15 do 20 ha, pięć od 10 do 15 ha, a 21 poniżej 10 hektarów. Uprawiano: ziemniaki, buraki, żyto, jęczmień, owies, pszenicę i rzepak. Plony były od przeciętnych do dobrych. Na pierwszym planie pozostawała hodowla świń, w dalszej kolejności bydła mlecznego. Znaczną część ziemniaków przerabiano na spirytus w gorzelni majątku. W majątku oprócz koni do prac w polu używano ciągników. Parcela leśna o powierzchni 50 ha zagospodarowywana była wspólnie z lasami zarządu majątków w Złakowie i Górsku. Jezioro Wicko wydzierżawiono spółce rybackiej w Gardnie Wielkiej. W bardzo bogatym w ryby akwenie łowiono: węgorze, szczupaki, sandacze, liny, karpie, leszcze.

Królewo miało swoją pocztę, skąd kursował autobus do Sławna. We wsi znajdowały się: gospoda, dwa sklepy spożywcze, szewc, krawiec, malarz pokojowy, stolarz, ochotnicza straż pożarna, wiatrak (Herzberg 1989).

5. Zabytki

Procesy historyczne i wpływ decyzji politycznych spowodowały, że niewiele obiektów zabytkowych zachowało się we wsi. W przeszłości we wsi znajdował się kościół, ale został rozebrany w latach 1870–1880.

Trudno dziś nawet określić miejsce, w którym był zlokalizowany. Było to prawdopodobnie lekkie wzniesienie w środkowej części wsi. Innym „potencjalnym" zabytkiem był murowany dwór. Zbudowano go około 1800 roku. W latach 1967–1968 został rozebrany (por. opinie na temat ochrony zabytków w: Rączkowski, Sroka 2004: 8 oraz Bastowska 2003). Na jego miejscu wzniesiono budynek biurowy. Wartość zabytkową ma również zespół zabudowań dawnego majątku (Tabl. I: B) łącznie z gorzelnią (Tabl. II: A).

Najciekawszym zachowanym zabytkowym obiektem mieszkalnym w Królewie jest dom w zagrodzie nr 1 w południowej części wsi (Tabl. II: B). Wzniesiony został w pierwszej połowie XIX wieku w konstrukcji ryglowej. W zbliżony sposób zostały zbudowane zagrody nr 23 i 29 oraz budynek mieszkalny w zagrodzie nr 40. Trzeba zrobić wszystko, by te nieliczne ślady przeszłości nie podzieliły losu kościoła i dworu.

Bibliografia

BASTOWSKA K. 2003. Z dziejów zabytkowych świątyń dawnego województwa koszalińskiego w latach 1945–1989, [w:] *Historia i kultura Ziemi Sławieńskiej*, t. II, W. Rączkowski, J. Sroka (red.), Sławno: Fundacja „Dziedzictwo", 197–242.

BRÜGGEMANN L.W. (red.) 1784. *Ausführliche Beschreibung des gegenwärtigen Zustandes Königl. Preußischen Herzogthums Vor- und Hinterpommern*, Bd. 2, Stettin: H.G. Effenbart, Königl. Buchdrucker.

CHLUDZIŃSKI A. 2004. Nazwy miejscowe gminy Postomino, [w:] *Historia i kultura Ziemi Sławieńskiej*, t. III: *Gmina Postomino*, W. Rączkowski, J. Sroka (red.), Sławno: Fundacja „Dziedzictwo", 91–118.

FLOREK W. 2004. Krajobraz gminy Postomino jako wynik ewolucji środowiska, [w:] *Historia i kultura Ziemi Sławieńskiej*, t. III: *Gmina Postomino*, W. Rączkowski, J. Sroka (red.), Sławno: Fundacja „Dziedzictwo", 21–34.

HERZBERG E. 1989. Krolow, [w:] *Der Kreis Schlawe. Ein pommersches Heimatbuch*, Bd. II, M. Vollack (red.), Husum: Die Städte u. Landgemeinden von Manfred Vollack, 968–971.

KIEŁCZEWSKA-ZALESKA M. 1976. *Geografia osadnictwa. Zarys problematyki*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

RĄCZKOWSKI W., SROKA J. 2004. Małych ojczyzn czar – budowanie tożsamości kulturowej Ziemi Sławieńskiej, [w:] *Historia i kultura Ziemi Sławieńskiej*, t. III: *Gmina Postomino*, W. Rączkowski, J. Sroka (red.), Sławno: Fundacja „Dziedzictwo", 7–13.

SCHARNOFSKE P. 1933. Aus der Geschichte des Dorfes Krolow, *Ostpommersche Heimat, Beilage der Zeitung für Ostpommern* **10**: 1–2.

SZULC H. 1988. *Morfogenetyczne typy osiedli wiejskich na Pomorzu Zachodnim*, Wrocław: Ossolineum.

WESOŁOWSKA S. 2004. Z dziejów szkolnictwa na Ziemi Postomińskiej, [w:] *Historia i kultura Ziemi Sławieńskiej*, t. III: *Gmina Postomino*, W. Rączkowski, J. Sroka (red.), Sławno: Fundacja „Dziedzictwo", 119–134.

TABLICA I

A. Królewo, budynek dawnej szkoły. Przemurowane okna poważnie zakłóciły symetrię jego architektury. Fot. P. Jędruszczak, 2005

B. Królewo, zabudowania gospodarcze dawnego folwarku. Fot. P. Jędruszczak, 2005

TABLICA II

A. Królewo, budynek gorzelni w dawnym folwarku.
Fot. P. Jędruszczak, 2005

B. Królewo, chałupa w konstrukcji ryglowej. Fot. P. Jędruszczak, 2005

Aus der Geschichte des Dorfes Krolow

Zusammenfassung

Krolow ist ein alter Ort am Vietzker See an der Straße Rügenwalde – Stolpmünde, nahe Ortschaften sind: Görshagen, Marsow, Lanzig, Körlin und Pennekow. 1312 gehörte das Guts- und Bauerndorf zu den 29 Ortschaften, die die Lutow in Ordnung halten mußten (Lutow = Graben zwischen Vitter See und Wipper). Krolow – wahrscheinlich ein Angerdorf. Erster Besitzer war Johann Smorre, später u.a. die Familien Kleist, Zitzewitz, Wobeser, Mannteuffel, Budritzke und Puttkamer. Die Landwirtschaft entwickelte sich schnell dank des ertragreichen Bodens und des Anbaus vor allem von Kartoffeln, Gerste, Roggen, Weizen und Rüben. Die Bauern betrieben Schweine- und Viehzucht. Ab 1809 wurden die Kinder im dorfeigenen Schulgebäude unterrichtet.

1936 übernahm die Pommersche Bauerngenossenschaft das Gut. Nach Einmarsch der Sowjetarmee am 08, März 1945 wurde die deutsche Bevölkerung ausgewiesen, meistens nach Thüringen. Das Gut wurde verstaatlicht, die Verwaltung übernahm das Staatliche Viehzuchtinstitut in Pennekow.